

της Αικατερίνης Πολυμέρου-Καμηλάκη.

Το 378 για πρώτη φορά γιορτάστηκαν στην Κωνσταντινούπολη ως αυτοτελής γιορτή

Παραμονές Χριστουγέννων τα παιδιά γύριζαν στα σπίτια και έψελναν τα κάλαντα. Στην εικόνα «Ο μικρός σαλπικτής» του Γεωργίου Ιακωβίδη.

Το Δωδεκαήμερο των Χριστουγέννων αντικατέστησε πιθανότατα αρχαιοελληνικές ή ρωμαϊκές γιορτές, όπως τα Σατουρνάλια, τα Κρόνια κ.ά., συνδεδεμένες με τις χειμερινές τροπές του ήλιου (το χειμερινό ηλιοστάσιο στις 22 Δεκεμβρίου).

Περιλαμβάνει τις ημέρες από την παραμονή των Χριστουγέννων (24 Δεκεμβρίου) έως την

Τα Χριστούγεννα στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό

Συντάχθηκε απο τον/την Μάνος Στεφανάκης
Δευτέρα, 26 Δεκέμβριος 2011 00:00

παραμονή των Θεοφανείων (5 Ιανουαρίου). Έτσι, είναι φυσικό, οι χριστιανικές γιορτές, όπως είναι η Γέννηση του Χριστού, η εορτή του Αγίου Βασιλείου, η Περιτομή και η Βάπτισμα να έχουν συνδεθεί με ειδωλολατρικές συνήθειες που αποσκοπούσαν στον εξευμενισμό των δαιμονικών όντων και στην ευετηρία (καλοχρονιά).

Κύριο χαρακτηριστικό των ημερών αυτών είναι οι αγερμοί (κάλαντα) από μικρούς και μεγάλους, οι μεταμφιέσεις, οι προληπτικές ενέργειες για το καλό της χρονιάς κ.ά.

Τα χοιροσφάγια

Μια χαρακτηριστική εκδήλωση των Χριστουγέννων είναι τα χοιροσφάγια, με θυσιαστικό χαρακτήρα, απήχηση αρχαίων εξιλαστήριων και καθαρτήριων θυσιών που συνοδεύονται από μαγικές και δεισιδαιμονικές πράξεις, όπως τα μαντέματα. Οι Ρωμαίοι στην εορτή των Βρουμαλίων στο τέλος του έτους θυσίαζαν χοίρους στον Κρόνο και τη Δήμητρα. Ο χοίρος είναι πιθανότατα μία ενσάρκωση του βλαστικού και γονιμικού δαίμονα, είτε επειδή καταστρέφει τη βλάστηση είτε και εξαιτίας της πολυτοκίας του.

Στον παραδοσιακό πολιτισμό η λατρεία είναι ενσωματωμένη στην αγροτική οικονομία. Η εκτροφή του χοίρου εξασφαλίζει στην οικογένεια κρέας και λίπος για ολόκληρη τη χρονιά. Δεν ήταν δύσκολο να διατηρούν από ένα χοίρο σε κάθε σπίτι καθώς ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία και είχαν να τον ταΐσουν σιτηρά, τυρόγαλο, βελανίδια και αποφάγια αντί να τα πετάνε.

Για τη σφαγή ακολουθούνταν ιδιαίτερη εθιμοτυπία καθώς γινόταν με ειδικό μαυρομάνικο μαχαίρι και θύτης ήταν ο αρχηγός της οικογένειας. Από το αίμα του ζώου έγραφαν ένα σταυρό στο μέτωπο των μικρών παιδιών για τον πονοκέφαλο.

Κάρφωναν το ρύγχος του χοίρου στον τοίχο ή πάνω από την πόρτα για να διώχνει τους καλικαντζάρους. Από τη σπλήνα και το συκώτι του μάντευαν το μέλλον της οικογένειας.

Επειτα μαζεύονταν στα σπίτια και δοκίμαζαν τους χοιρινούς μεζέδες και παρασκεύαζαν τα λουκάνικα, τα απάκια και τα σύγλινα. Ιδιαίτερα φιλανθρωπικό χαρακτήρα αλληλεγγύης προς τον συνάνθρωπο είχε η συνήθεια να στέλνουν «τα σκουτελικά για ψυχικό» δηλαδή καλάθια με δώρα, κυρίως φαγώσιμα.

Τα Χριστούγεννα και τα έθιμά τους

Η γιορτή των γενεθλίων του Χριστού θεσπίστηκε στις 25 Δεκεμβρίου από τους Χριστιανούς και ο εορτασμός της επεκτάθηκε σταδιακά σε όλο το ρωμαϊκό κράτος, ανατολικό και δυτικό. Στόχος τους ήταν να παραμερίσουν τον περσικό θεό Μίθρα, θεό του ήλιου και του φωτός. Η μέρα των γενεθλίων του «το Γενέθλιον του αήττητου Ήλιου» γιορταζόταν στις 25 του Δεκέμβρη. Η γιορτή αυτή συνδυαζόταν με τα Σατουρνάλια, παλιά αγροτική γιορτή που έγινε μία από τις σπουδαιότερες γιορτές των Ρωμαίων και γιορταζόταν από τις 17 έως τις 23 Δεκεμβρίου.

Ο σύνδεσμος του Χριστού με τον ήλιο φανερώνεται και στην υμνογραφία των Χριστουγέννων: «Ανέτειλας, Χριστέ, εκ Παρθένου, νοητέ Ήλιε της Δικαιοσύνης». Η γέννηση του Χριστού γιορταζόταν αρχικά στις 6 Ιανουαρίου, μαζί με τη βάπτισή. Το 378 για πρώτη φορά γιορτάστηκαν στην Κωνσταντινούπολη τα Χριστούγεννα ως αυτοτελής γιορτή.

Προάγγελος των Χριστουγέννων είναι οι ομάδες των παιδιών που τραγουδούν τα κάλαντα, αρχίζοντας με την εξιστόρηση της γέννησης του Χριστού, συνεχίζουν με παινήματα για το σπίτι και τους σπιτικούς και τελειώνουν ζητώντας πλούσιο φιλοδώρημα.

Στο Ζαγόρι της Ηπείρου για παράδειγμα, ξημερώνοντας Χριστούγεννα, κάνουν τα «σπάργανα», τηγανίτες με πολλά καρύδια επάνω που συνηθίζουν να προσφέρουν σε όσους επισκέπτονται λεχώνα. Το Δωδεκαήμερο που μεσολαβεί ανάμεσα στη γέννηση και τη βάπτισή του Χριστού είναι μια ιδιαίτερη χρονική περίοδος. Αν για τα μικρά αβάπτιστα παιδιά και τις λεχώνες παίρνονται ιδιαίτερες προφυλάξεις για να τα προστατεύσουν καθώς είναι ευάλωτα στις επιβουλές και συνάμα επικίνδυνα, ο χρόνος που μεσολαβεί ως τη βάπτισή του Χριστού είναι χρόνος αταξίας που αφορά ολόκληρη την παραδοσιακή κοινωνία.

Τα Χριστούγεννα στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό

Συντάχθηκε απο τον/την Μάνος Στεφανάκης
Δευτέρα, 26 Δεκέμβριος 2011 00:00

Τα Χριστούγεννα αποτελούν οικογενειακή γιορτή, που συγκεντρώνει τα μέλη της οικογένειας γύρω από το κοινό τραπέζι, όπου θα κόψουν το χριστόψωμο, στολισμένο με καρύδια και σχέδια από ζυμάρι. Στη Μακεδονία και αλλού τα Χριστούγεννα μαγείρευαν ντολμαδάκια (σαρμάδες) με λάχανο και κρέας χοιρινό, συνοδευμένο με σέλινο, πράσο ή σπανάκι, ενώ σε άλλες περιοχές έσφαζαν κότα και έφτιαχναν σούπα. Η γαλοπούλα είναι νεώτερη συνήθεια στο χριστουγεννιάτικο τραπέζι.

Τα κάλαντα των Χριστουγέννων

Τα κάλαντα είναι τραγούδια που λέγονται από ομάδες παιδιών ή ενηλίκων στους δρόμους ή τα σπίτια με φιλοδώρημα. Πήραν το όνομά τους από τη γιορτή των Καλενδών του ρωμαϊκού ημερολογίου.

Την παραμονή των Χριστουγέννων παιδιά ή άντρες γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι κι έλεγαν τα κάλαντα. Στη Χίο το βράδυ της παραμονής ομάδες παιδιών ή άντρες γύριζαν στα σπίτια με τύμπανα και φλογέρες ή με μουσική και έψαλλαν τα Χριστουγεννιάτικα κάλαντα.

Στην περιοχή Κοζάνης κρατούσαν ένα ξύλο μήκους μισού μέτρου και σχήματος T (την τζομπανίκα) για να χτυπούν τις πόρτες και ένα τροβά (υφαντό σακούλι για τα δώρα). Οι νοικοκυρές τους «φιλεύουν» μήλα, σύκα, καρύδια, κάστανα, κουλουράκια (κολιαντίνες), αβγά, χρήματα κ.ά.

Στην Ήπειρο τραγουδούσαν:
Κόλιαντα , μπάμπω, κόλιαντα,
Και μένα κολιαντίνα
Κι αν δεν μου δώσεις
Κι αν δεν μου δώσης κόλιαντα,,
Δώσ' μας την θυγατέρα σ'.
-Τι την θέλεις, τη δική μου θυγατέρα
-Να την φιλώ να την τσιμπώ
να με ζεσταίνει το βράδυ
Φέρτε μας τα κόλιαντα,
Τι μας πήρ' η μέρα.
Η μέρα μερουλίζει
Το πουλί τσουρίζει.
Η γάτα νιαουρίζει,

Τα Χριστούγεννα στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό

Συντάχθηκε απο τον/την Μάνος Στεφανάκης
Δευτέρα, 26 Δεκέμβριος 2011 00:00

Ο Χριστός γεννιέται,
Γεννιέται και βαφτίζεται
Στους ουρανοὺς ἀπάνω.
Οι ἄγγελοι χαίρουνται
Και τα δαιμόνια σκάνουν (=σκάνε)
Σκαίνουν και πλαντάζουν
Τα σίδερα δαγκάνουν

Το χριστουγεννιάτικο δέντρο

Το χριστουγεννιάτικο δέντρο φαίνεται ότι εμφανίστηκε στη νεώτερη Ελλάδα την εποχή του Όθωνα. Βέβαια μόνο ύστερα από τον τελευταίο πόλεμο εκλαϊκεύτηκε και αγαπήθηκε ως χριστουγεννιάτικο στολίδι. Είναι γερμανικό και σκανδιναβικό έθιμο και από εκείνους τους λαούς το έμαθαν και οι άλλοι. Η χρήση πράσινων κλαδιών αειθαλών δένδρων υπήρχε και στις αρχαίες γιορτές των «δεντροφοριών» και στις ρωμαϊκές και βυζαντινές καλένδες. Το δέντρο με τα αναβλαστικά σχήματα και το πράσινο χρώμα ήταν πάντα ένα σύμβολο ζωής. Όσον αφορά το στολισμένο караβάκι τα παιδιά των νησιών και των παραθαλασσιών περιοχών τραγουδούσαν τα κάλαντα κρατώντας φωτισμένα καράβια σαν φαναράκια. Στην Ηπειρωτική και Ορεινή Ελλάδα κρατούσαν επίσης φανάρι, μια εκκλησία, ένα ομοίωμα της αγίας-Σοφίας.

Οι καλικάντζαροι

Οι καλικάντζαροι έρχονταν την παραμονή των Χριστουγέννων και έφευγαν τα Θεοφάνεια. Έχουν διάφορες ονομασίες: Λυκοκαντζαράιοι, σκαρικατζέρια, καρκατζέλια, πλανήταροι (Κύπρος), Κήδες (Σύμη), καλλισπούδηδες, χρυσαφεντάδοι (Πόντος), κωλοβελόνηδες, παρωρίτες ή παραωρίτες (πριν από το λάλημα του πετεινού), παγανά. Με παρεμφερή ονόματα υπάρχουν οι καλικάντζαροι και στους βαλκανικούς λαούς. Και στους άλλους χριστιανικούς λαούς εμφανίζονται δοξασίες για δαιμονικά όντα κατά το Δωδεκαήμερο: Λυκάνθρωποι, Στρίγγλες, Μάγισσες, Νόρνες.

Συμβολίζουν το σκοτάδι και ζουν όλο το χρόνο στα έγκατα της γης, προσπαθώντας να κόψουν το δέντρο που βαστάει τη γη. Όταν είναι πολύ κοντά να το πετύχουν, την παραμονή των Χριστουγέννων ανεβαίνουν στη γη δημιουργώντας προβλήματα στους ανθρώπους. Η πίστη για τους καλικαντζάρους ως δαιμονικών όντων που ζουν κάτω από τη γη στηρίζεται στην κοσμοθεωρία περί ακινησίας της γης. Μένουν ανάμεσα στους ανθρώπους δώδεκα

ημέρες ως την παραμονή των Φώτων αφήνοντας στην ησυχία του το δέντρο της Ζωής να αναβλαστήσει.

Ο λαός τους φαντάζεται μαύρους και άσχημους, κουτσούς, ψηλούς με μάτια κόκκινα, πόδια τραγίσια και σώμα τριχωτό. Οι άνθρωποι προσπαθούσαν να τους εξουδετερώσουν με διάφορους τρόπους και κυρίως με τη φωτιά, η οποία καίει συνεχώς στο τζάκι όλο το Δωδεκαήμερο. Διάλεγαν ένα κούτσουρο («δωδεκαμερίτης», «χριστόξυλο») και μάλιστα από αγκαθωτό δέντρο. Με τη στάχτη του ράντιζαν το σπίτι ξημερώματα παραμονής Θεοφανείων τρέποντας σε φυγή τα δαιμόνια.

Σύμφωνα με μια παράδοση: «Οι Λυκοκαντζαράιοι έρχονται από τη γης αποκάτου. Ούλο το χρόνο πελεκάν με τα τσεκούρια να κόψουν το δέντρο που βαστάει τη γης. Κόβουν κόβουν όσο που μενέσκει λιγάκι ακόμα ως μια κλωνά άκοπο, και λεν «χάισε να πάμε, και θα πέση μοναχό του».

Και στα νησιά φτάνουν οι καλικάντζαροι. Με το καράβι τους. Κάνουν ζημιές: Χύνουν το νερό, τ' αλεύρι, κατουρούν τη στάχτη. Γι αυτό και βάζουν στη φωτιά ρείκια, αλάτι, που κάνουν κρότο, ή ρίχνουν κανένα πετσά να βρωμάει».

Ο λαός πιστεύει ότι Καλικάντζαροι γίνονται όσοι γεννιούνται το Δωδεκαήμερο, γιατί έχουν συλληφθεί την ίδια μέρα με το Χριστό. Θέλουν να κάνουν κακό στους ανθρώπους. Είναι άσκημοι, κουτσοί, εριστικοί, ανόητοι γιατί δεν βοηθά ο ένας τον άλλον και για το λόγο αυτό είναι αναποτελεσματικοί στο να κάνουν κακό. Όσους περπατούσαν τη νύχτα έξω τους ανάγκαζαν να χορέψουν μαζί τους (είναι χαρακτηριστικό το παραμύθι με τη Μάρω που γύριζε από το μύλο τη νύχτα).

Οι μυλωνάδες που εργάζονταν στο μύλο, ο οποίος ήταν συνήθως χτισμένος σε μέρος μακριά από τον καθαγιασμένο χώρο του οικισμού δίπλα σε ποτάμι, είχαν πάρει δώσε με καλικαντζάρους. Τα Φώτα όλα τα πονηρά πνεύματα φεύγουν με τον αγιασμό..

Το «Χριστόξυλο»

Τα Χριστούγεννα στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό

Συντάχθηκε απο τον/την Μάνος Στεφανάκης
Δευτέρα, 26 Δεκέμβριος 2011 00:00

Κλαδιά δέντρων, ανάλογα με την περίσταση, χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια της χρονιάς για στολισμό, επίτευξη γονιμότητας, αποτροπή επιβλαβών ζωυφίων, προστασία από τη βασκανία και γενικά για ευεργετική επίδραση σε ανθρώπους, ζώα και κτήματα.

Έτσι η ελιά σύμβολο μακροβιότητας, γονιμότητας και ευτυχίας εξαιτίας του αειθαλλούς της φυλλώματος και του εξαιρετικά θρεπτικού και υγιεινού καρπού της, χρησιμοποιήθηκε και εξακολουθεί να έχει την μεγαλύτερη χρήση στα χαρακτηριστικά περάσματα του ανθρώπινου κύκλου της ζωής (από τη γέννηση ως το θάνατο), αλλά και στον κύκλο του χρόνου (από τα Χριστούγεννα, την Πρωτοχρονιά, την Πρωτομαγιά). Αλλά και το πουρνάρι (δρυς, δέντρο), η καρυδιά, η κρανιά, η μηλιά κ.ά. χρησιμοποιούνται εθιμικά για τον αποχρωματισμένο τελετουργικά στολισμό των σπιτιών κατά τη διάρκεια του χρόνου.

Στη Χίο το βράδυ της παραμονής ομάδες παιδιών ή άντρες γύριζαν στα σπίτια με τύμπανα και φλογέρες ή με μουσική και έψαλλαν τα Χριστουγεννιάτικα κάλαντα.

* Η κυρία Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη είναι διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών.

ΠΗΓΗ: εφημ. ΤΟ ΒΗΜΑ, 23-12-2011